بەئێستاییکردنی شوێنی مێژوویی

لە تێکستی (هەموو ڕێگەکان ناچنەوە ڕۆما...)ی دلاوەر قەرەداغی-دا

ئارام سدیق

سەرەتا

شیعر بەتەمەنترین ژانری نێو مێژووی ئەدەبی کوردییە. هەر بۆیە زۆرترین قورسایی ژیان و ئازار و دەردەکانی کۆمەڵگەی ئێمە لە شیعردا جێی کراوەتەوە. ڕەنگە زۆرجار شیعر شانی هەڵگرتنی ئەو هەموو ئازار و برینانەی نەبووبێت، بەڵام شاعیرانی ئێمە هەر پەنایان بۆ بردووە و وەک دوا پەناگە و دڵفراوانترین

پاش ڕاپەڕین شیعری کوردی هەنگاوی بەرەو ئەوە نا کە لەپێناو هونەری شیعردا بژی و بمێنێتەوە

ژانری ئەدەبی دڵی بۆ تەواوی ئەو ژان و ئازارانە کردۆتەوە. لە ئەحمەدی خانییەوە تا قانیع و بێکەس و شاعیرانی نوێ، شیعر سەنگەرێک بووە بۆ بەرگریکردن لە ئازادیی کۆمەڵگە و ئازادیی تاک. شیعر لەگەڵ ئەوەی پەناگەی دەربڕینی ئازارەکانی تاک و کۆمەڵگە بووە، هاوکات دەروازەیەک بووە بۆ وشیارکردنەوەی تاکەکان و پیشاندانی ڕێگەکانی زانست و ئایندەیەکی باشتر.

لە پاش حەفتاکان، شیعری کوردی بەرگی شیعری بەرگریی لەبەر کردووە و بووە سەنگەرێک بۆ بەرگریکردن لە کوردبوون و مانەوە تا ئەو ئاستەی بووە بەرگریکەر لە خاکی نیشتمان و شانبەشانی مرۆڤە ئازادیخوازەکانی ئەو سەردەمە بجەنگێت و هانی خەباتی بەردەوامیان بدات. هەر بۆیە لە ڕووی هونەرییەوە زۆرجار شیعر بووەتە قوربانیی گەمە و ڕووداوە سیاسییەکان، بەڵام لە چەندین ڕووی ترەوە خزمەتی بە کۆمەڵگە کردووە. پاش ڕاپەڕین شیعری کوردی هەنگاوی بەرەو ئەوە نا کە لەپێناو هونەری شیعردا بژی و بمێنێتەوە، ئەگەرچی زۆرجار ڕووداوەکان بەشێوەی جۆراوجۆر کاریان تێکردووە، بەڵام ئەمە ئاستی تەکنیکی و مانایی دانەبەزاندە خوارەوە، چونکە هەمیشە ڕووداوەکانی کۆمەڵگە کاریگەرییان لەسەر شاعیر دەبێت و شاعیر ناتوانێ لە دەرەوەی ئەو ڕووداوانە بژی. بێگومان ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ هەستیاریی شاعیر بەرامبەر ئەو بەرکەوتانەی بەری دەکەون.

ئەوەی مەبەستی سەرەکیی ئەم نووسینەیە قسەکردنە لەسەر شیعری (ڕێگەکان ناچنەوە ڕۆما، ڕێگەکان هەر هەموو دێنەوە بەر سەرا)ی دلاوەر قەرەداغی. ئەم شیعرە، شیعرێکی جیاوازی ئەم شاعیرەیە، بەو پێیەی لە هەلومەرجێکی تایبەتدا نووسراوە، کە ئەویش خۆپیشاندانە دوو مانگییەکەی ئەمساڵی بەر سەرای سلێمانی بوو، بۆیە من ڕامان و وردبوونەوە لەسەر ئەم شیعرەم بەپێویستزانی بەو پێیەی شیعرێکە توانیویەتی کۆمەڵێک وێنەی ئەو ڕووداوانە بەشێوەیەکی هونەری بگوێزێتەوە. لێرەوە ئێمە لەسەر چەند ئاستێکی ئەم شیعرە قسە دەکەین، بەتایبەتیش ئەو بەئێستاییکردنەی شوێنی مێژوویی، کە بۆ من خاڵی سەرەکیی ئەم نووسینەیە.

لەبارەی ناونیشانەوە

ئەگەر بە وردی سەرنجی ناونیشان لە شیعری دوای ڕاپەڕیندا بدەین، دەبینین بەشێکی زۆر لە ناونیشانەکان ناونیشانی درێژن، یان دروستتر بڵێین دێڕێک لە شیعرەکە، یان پەرەگرافێکی بچووک کراوەتە ناونیشان. بێگومان من ناتوانم لە ئێستادا و بە سەرپێیی حوکم لەسەر ئەم جۆرە لە ناونیشان بدەم، بەڵام ڕام وایە کە ئەمە وەکو دیاردەیەکی نوێی نێو شیعری کوردی دەردەکەوێت، کە لە شیعری هەریەک لە شاعیرانی نەوەی (دلاوەر)دا دەیبینینەوە و ئەم حاڵەتە لای (دلاوەر) بە تەواوی هەستی پێدەکرێت. بەڵام ئەوەی پەیوەندیی بە ڕای تایبەتی منەوە هەبێت من ڕام وایە بەشێکی زۆر لەو ناونیشانانە هیچ هێزێکی هونەری و ئیستاتیکییان نییە و هەست بەوەش دەکرێت، کە شاعیرانی نەوەی دوای ڕاپەڕین ئەوەندەی گرنگی بە ناوەڕۆک بە پلەی یەکەم و تەکنینکی دەقەکە بە پلەی دووەم دەدەن، ئەوەندە خۆیان بە جوانکاری لە ناونیشان و هەڵبژاردنی دەستپێکی سەرنجڕاکێش

شاعیرانی نەوەی دوای ڕاپەڕین ئەوەندەی گرنگی بە ناوەڕۆک بە پلەی یەکەم و تەکنینکی دەقەکە بە پلەی دووەم دەدەن، ئەوەندە خۆیان بە جوانکاری لە ناونیشان و هەڵبژاردنی دەستپێکی سەرنجڕاکێش بۆ تێکستەکان خەریک نەکردووە.

بۆ تێکستەکان خەریک نەکردووە.
لەم شیعرەدا (ڕێگەکان ناچنەوە ڕۆما، ڕێگەکان هەر هەموو دێنەوە بەر سەرا)، دلاوەر قەرەداغی ناونیشانێکی درێژی بەکاربردووە و هەمان مانا دەکرا بە چەند وشەیەکی کورتتر گوزارشتی لێبکرایە، بۆیە من رام وایە درێژیی ئەم ناونیشانە بەشێک لە ئیستاتیکای دەقەکەی کوشتووە، یان بۆتە زیان بۆی.
ئەگەر لە رووی بونیادەوە سەیری ناونیشانەکە بکەین، ناونیشانەکە گوزارشتە لە دوو شوێن کە زۆر دوورن لە یەکترییەوە و زیاتر وەکو دوو شوێنی دژ شاعیر بەکاری بردوون، کە ئەوانیش (ڕۆما) و (سەرا) کە هەردووکیان دوو شوێنی مێژوویی گرنگن، یەکەمیان لە زاکیری ئەوروپییەکان و بەشێکی زۆر مرۆڤایەتیدا بوونی هەیە، کە ئیمپراتۆریەتێک تێیدا حوکمی کردووە. هاوکات (سەرا)ش شوێنی فەرمانڕەوایەتی کردنی یەکێک لە میرە گەورەکانی کورد بووە، کە بابانەکانن. ئەمە بێجگە لەوەی لە مێژووی رابردووی بیستەمی شاری سلێمانیدا (سەرا) پێگەیەکی گرنگی هەبووە و رۆڵێکی بەرچاوی لە رووداوە مێژوویی و سیاسی و فەرهەنگییەکانی ئەم شارەدا هەبووە. بۆیە ئەگەر واز لە لایەنە هونەرییەکەی ناونیشانی ئەم شیعرە بهێنین، دەبینین ئەم ناونیشانە لە رووی واتاییەوە کاتێک شیکردنەوەی بۆ دەکەین، هەست بەوە دەکەین شاعیر بە مەبەست ئەم ناونیشانەی بۆ تێکستەکە هەڵبژاردووە.
ئەگەر کەمێک لە ناونیشان دوور بکەوینەوە بچینە سەر دەستپێکی شیعرەکە، بەر شوێنێکی تر دەکەوێن کە ئەویش (بانە)یە. ئەم شوێنە لە زاکیرەی ئێمەی کورددا شوێنێکی دیار و جێگیرە و بەهۆی چەند پەندێکی کوردییەوە لە زاکیرەماندا چەسپاوە. بەڵام لێرەشدا شاعیر دیسان دژی ئەو پەندە وەستاوەتەوە و دەستپێکەکە بەمشێوەیەیە:

ڕێگەکان نە دێنەوە بانە و/ نە دەچنەوە ڕۆما/ دواجار هەموو ڕێگەکان دێنەوە ئێرە/ دێنەوە بەر سەرا...

ئەگەر لە پەندە کوردییەکەدا (هەموو ڕێگەکان دەچنەوە بانە) ئەوا لە ئێستاوە و پاش ئەو رووداوانەی سلێمانی و سووربوونی شەقام بە خوێنی نەوەکانی دوای ڕاپەڕین، هەموو ڕێگەکان دێنەوە سەرا. بەستنەوەی ئەم سێ شوێنە بەم شێوە دژە لەم دەستپێکەدا جوانییەکی تایبەتی بە دەقەکە بەخشیوە و بۆتە کلیک بۆ چوونە نێو جیهانی بەرفراوانی دەقەکەوە، کە هەر ئەم دەستپێکە بۆتە یاریدەدەر بۆ روونکردنەوەی تەواوی مەبەستی ناونیشانەکە. بەگشتی لەناونیشانەکەدا ئەوە دەخوێنرێتەوە کە رووداو دەقەکەی خولقاندووە و هەست بە بوونی هەیمەنەی شوێن دەکرێن هەم بەسەر ناونیشانەکەوە و هەم لە دەستپێکی دەقەکە و هاوکات لە کۆی تێکستەکەشدا شوێن پێگەیەکی گرنگی هەیە، چونکە دواجار کۆی شیعرەکە گوێزانەی چەند وێنەیەکی نەبینراوی شوێنێکە، کە دوو مانگ بووبووە بەشێک لە دانیشتوانی سلێمانی و ناوچەکانی دەوروبەری.

شیعر و رووداو

لە چەند ساڵی رابردوودا بەهۆی چەندین گۆڕانکاری جۆراوجۆرەوە هەر لە پەیدابوون و پەرەسەندنی تەکنەلۆژیا و هەم لە بێرێزیکردنی بەشێک لە

بنووسانی شیعر بە شیعر، هەست بە کاڵبوونەوەی شیعر دەکرا لەنێو خوێنەر و وەخت بوو پەیوەندی نێوان ئەم دووانە تا بێت کاڵتر و کاڵتر بێتەوە. هاوکات بایەخنەدانی بڵاوکراوەکانیش بە شیعر و هەڵبژاردنی دەقی جوان و ئیستاتیکی دیسان بووە هۆی زیان بۆ سەر شیعر وەکو کۆنترین ژانری ئەدەبیی ئێمە.

ئەگەر بە وردی سەیری شیعری دوای راپەڕین بکەین دەبینین پەیوەندی دووانەی شیعر و رووداو بەشێوەیەک کاڵبووەتەوە، کە شیعر لە ئاستی هیچ کام لەو رووداوانەدا نەبووە کە روویانداوە، یان زۆر کەمن ئەو دەقانەی لە ئاست ئەو رووداوانەدابوون، کە روویانداوە، یان توانیویانە رووداوەکانی پێشتر بنووسنەوە و وێنە نەبینراوەکانی بهێننە گۆ. رەنگە (شێرکۆ بێکەس و جەمال غەمبار) دوو نموونەی زۆر دیارین، کە توانیویانە لەسەر رووداوێکی وەک ئەنفال وێنە نەبینراوەکانمان بۆ بگوێزنەوە و لە رێی وشەوە گوزارشت لەو زامە بکەن کە ئەم کارەساتە کردییە رۆحی کۆمەڵگەی کوردییەوە، بەڵام دلاوەریش هەوڵی جوان و ناوازی لەم بوارەدا هەیە. رەنگە پێویست نەکات نموونە لە کارەکانی پێشتری ئەم شاعیرە بهێنینەوە، چونکە ئەم شیعرەی ئێستای باشترین و زیندووترین نموونەیە لەبەردەستماندا، کە هەوڵی بە شیعرکردنی رووداوەکانی پاش ١٧ی شوباتی داوە و وێنە نەبینراو و نەنووسراوەکانی (سەرا) بنووسێتەوە. سەرایەک کە بووبووە جێی کۆبوونەوەی هەموو رەنگەکان و هەموو ئەو بێدەنگانەی لەوێوە گوێیان لە دەنگی خۆیان و ئەوانی تر دەگرت.

(سەرا) لەم دەقەکەدا گەورەترە لەوەی ئێمە هەستمان پێکردووە و بەری کەوتووین دەردەکەوێت، چونکە ئەمەی شاعیر خولقاندوویەتی وێنە راستەقینەکەی (سەرا)یە، نەک ئەوەی ئێمە رۆژانە هەستمان بەری کەوتووە هەر لێرەوەیە کە باس دێتە سەر شاعیر وەکو کائینێک باس لەوە دەکرێت کە شاعیر کائینێکی هەستیارترە لە مرۆڤێکی ئاسایی چاوێکی تری هەیە، ئەو وێنانە دەبینێت کە مرۆڤەکانی تر نایبینن و توانای بینینیان نییە، خاوەنی هەستێکە کە ئەوانی تر توانای درککرنیان نییە.

ئەوەی گرنگە لێرەدا جەختی لەسەر بکەمەوە ئەوەیە کە رووداوەکان شیعریان گەڕاندەوە بۆ نێو خەڵک، بۆ نێو ئەو کەسانەی کە وەخت بوو لە شیعر دوور بکەونەوە و چێژی شیعرخوێندنەوەیان بەرەو کاڵبوونەوە دەچوو. بۆیە ئەم شیعرە دیسان دووانەی شیعر و رووداوی پێکەوە ئاشتکردەوە و ئەم دووانەیە هاوشانی یەکتری و بە هاوتەریبی خوێنەر تا دوا مەنزڵگەی لەگەڵ خۆیاندا دەبەن.

شیعر و هەڵچوون

لەم بەشەدا هەوڵ دەدەم لەسەر هەردوو چەمکی شیعر و هەڵچوون بدوێم بەشێوەیەکی گشتی و هاوکات بەدوای وەڵامی ئەو پرسیارەدا بگەڕێم، کە ئایا ئەم شیعری دلاوەر لە هەڵچوونەوە سەرچاوەی گرتووە یان نا، ئەگەر هەڵچوونە چ جۆرە هەڵچوونێکە و تا چەند لە خزمەتی ئاستە هونەری و تەکنیکییەکانی دەقەکەدایە؟

ئەگەر بە سەرنجەوە لە شیعری کوردی بڕوانین دەبینین دەقگەلێکی زۆر وابەستەبوون بە رووداوەکانەوە و رەنگە ناسراوترین دوو چامەی

لە چەند ساڵی رابردوودا بەهۆی چەندین گۆڕانکاری جۆراوجۆرەوە هەر لە پەیدابوون و پەرەسەندنی تەکنەلۆژیا و هەم لە بێرێژیکردنی بەشێک لە بنووسانی شیعر بە شیعر، هەست بە کاڵبوونەوەی شیعر دەکرا لەنێو خوێنەر و وەخت بوو پەیوەندی نێوان ئەم دووانە تا بێت کاڵتر و کاڵتر بێتەوە

دۆسیە

نێو ئەدەبی کوردی، کە ڕووداو خولقاندوویانە دوو چامەکەی (نالی و سالم) بێت، بەڵام پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیە، کە ئایا ئەو دوو چامەیە لە ژێر کاریگەریی هەڵچووندا نووسراون؟ یان ئەو جۆرە هەڵچوونەی ئەو دوو قەسیدە نەمرەی خولقاندووە چ جۆرە هەڵچوونێکە؟ من لام وایە بەشێکی گرنگی نووسینی شیعر پەیوەندیی بە هەڵچوون و داچوونی دەروونیی خودی شاعیرەوە هەیە. ئەو بەشەی دەمێنێتەوە پەیوەستە بە ئاستی ڕۆشنبیری و پاشخانی مەعریفیی شاعیرەوە، بەڵام ئەوەی گرنگە لێرەدا لێی بدوێن ئەوەیە شاعیر چۆن هەڵچوون بە شیعر دەکات. بۆ نموونە کاتێک ڕووداوێک دەقەومێت، ڕاستەوخۆ کاریگەری لە دەروونی شاعیر دەکات؟ پاش ئەمە شاعیر کاردانەوەی لا دروست دەبێت و ئەو کاردانەوانەش لە ڕێی وشەوە دەردەبڕێت؟ بەڵام ئەرکی شاعیر لێرەوە دەستپێدەکات، کە ئەو کاردانەوانەی (هەڵچوونانەی) بەشێوەیەک بێت، کە تێکستێکی جوان و نەمر فۆرمەلە بکات، نەک تێکستێکی ڕاگوزەری بێت.

ئەگەر هەردوو چامەکەی (نالی و سالم) تەنها لە ژێر کاریگەریی هەڵچوونی چرکەساتیدا بوونایە و ئەو هەڵچوونانە لەشێوەی وشەی نەمردا فۆرمەلە نەکرانایە، ئەوکات ڕەنگە نە بە ئێمە دەگەیشتن و نە ئەو پێگە گەورە و سەرنجڕاکێشەیان لە نێو ئەدەبی کوردیدا دەبوو. بۆیە بە شیعرکردنی هەڵچوونەکان چەندە پەیوەندیی بە گەورەیی ڕووداوەکانەوە هەبێت دوو هێندە پەیوەندیی بە چۆنێتیی خەلقکردنەوەی لەلایەن شاعیرەوە هەیە. شاعیر خالقی دووبارەی ڕووداوەکانە و لەسەر دەستی ئەو دەتوانرێت بۆ ماوەیەکی کاتی بێت، یان بۆ زەمەنێکی دوور زیندوو بکرێنەوە.

(ئەلیۆت)ی شاعیر لای وایە شیعر گوزارشتکردن نییە لە مەشاعیر و سۆز و هەڵچوونەکان، بەڵکو هەڵهاتنە لە مەشاعیر و هەڵچوونەکان، هەروەها شاعیر گوزارشت لە خود، یاخود کەسێتیی خۆی ناکات، بەڵکو ڕاکردنە لێی و شیعر خەلقکردنە. دەتوانین بڵێین شیعر چەندە بەهۆی ڕووداوەکانەوە هەڵچوون لای شاعیر دروست بکات، بەڵام دواجار ئەوە هەڵچوونەکان نییە بڕیار لە داهێنانی دەق دەدات، بەڵکو شیعر تەنها خەلقکردنەوەی ڕووداوەکانە بەو چاو و هەستانەی شاعیر بەریان کەوتووە. بێگومان بۆچوونەکەی (ئەلیۆت) تاڕادەیەک ڕاستیی تێدایە، بەڵام ناکرێت ئەم قسەیە بە موتڵەقی بکرێت و پێویستە ڕێژەیەک بۆ گوزارشتکردنی لە خودی شاعیر بهێڵرێتەوە، چونکە شاعیریش هەقی نووسینەوەی خۆی هەیە.

(ئەلیۆت) لە وتارە بەناوبانگەکەیدا (نەریتەکان و توانای تاک) باس لەوە دەکات: (پێویست ناکات شاعیر بە دوای هەڵچوونی تازەدا بگەڕێت، بەڵکو لەسەریەتی ئەو هەڵچوونانەی هەن بەکاریان بهێنێ بۆ ئەوەی ئیحساسی وای لێدەربهێنێت، کە بە هیچ شێوەیەک لە هەڵچوونی ئاساییدا نەبێت). وەک دەبینین لێرەشدا ئەم شاعیرە دیسان جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە شیعر خەلقکردنە و پێویستە شاعیر خۆی شتی نوێ خەلق بکات، نەک هەڵچوونەکان بنووسێتەوە، یان بەردەوام بەدوای هەڵچوونەکانییەوە بێت.

ئێستا کاتی ئەوەیە بەداوی وەڵامی ئەو پرسیارەدا بگەڕێین ئایا (دلاوەر قەرەداغی) ئەم شیعری لەژێرکاریگەری هەڵچووندا نووسیوە یان نا؟ ئایا

ئەم شیعرەی دلاوەر ئەگەرچی هەست بەوە دەکرێت لە هەڵچوونەوە سەرچاوەی گرتبێت، بەڵام هەڵچوونێکی نالی و سالم ئاسایە

ڕەنگدانەوەی هەڵچوون لەم شیعرەدا چەندە و تا چەند شاعیر توانیویەتی هەڵچوون بەشیعر بکات. بێگومان ئەزموونی شیعری (دلاوەر) ئەزموونێکی تایبەتمەندی شیعرییە، ئەزموونێکە بەردەوام هێمنە و کار لەسەر ئەو شتە بچووک و نەبینراوانە دەکات، کە ڕەنگە زۆرجار بۆ ئێمە گرنگ نەبن، بەڵام شاعیر دێت لە ڕێی دواندنی ئەو شتە نەبینراو و بچووکانەوە گرنگی و بایەخیان دەخاتەڕوو. واتە شتەکان خۆیان گرنگن، بەڵام ئێمە هەستمان پێیان نەکردووە و (دلاوەر) دێت و ئەو شتانە دەخاتەوە شوێنی خۆیان و دەیەوێت بە گرنگییەوە لێیان بڕوانین.

کاتێک دەوترێت ئەزموونی شیعری (دلاوەر) ئەزموونێکی هێمنە مانای ئەوە نییە کە هەڵچوون لە شیعری ئەم شاعیرەدا ئامادەیی نییە، یان (دلاوەر) تووڕە نابێت و تووڕەیی لەنێو دەقەکانیدا نادۆزینەوە. نەخێر بە پێچەوانەوە (دلاوەر)یش شاعیرێکی توڕەیە، بەڵام تووڕەیی ئەم شاعیرە بە هێمنییە، هەر خودی ئەم شیعری کە ئێمە لێی دەدوێین بەشێکە لە تووڕەیی ئەو، بەشێکە لەو هەڵچوونانەی ئەو کە ڕۆژانە بەر تووڕەی نەوەی نوێ و کەسوکاری ئەو شەهیدانە کەوتووە، کە لە (سەرا) بینیوونی. ئەم شیعر چەندە بە هێمنی گوزارشت لە خۆی دەکات، دوو هێندە بە تووڕەی دەماندوێنێ تا ئاستی ئەوەی بمانخاتە گریان. چونکە قوربانییەکان ئاواتیان هەیە و لەم شیعرەدا دەدوێن.

گومان لەوەدا نییە ئەم شیعرە پاش هەڵچوونێک نووسراوە، بەڵام هەست بەو هێمنییە دەکەین، کە باڵی بەسەر تەواوی شیعرەکەدا کێشاوە و بەتەواوی درێژکراوەی ئەو هێمنییەی ئەزموونی ئەم پیاوەیە. دلاوەر لەو شاعیرانەیە، کە تووڕەیی و هەڵچوونەکانی لە پشت دەقەکانەوە دەشارێتەوە و نایەوێت بە ڕووخساریانەوە دیار بێت. ئەم شاعیرە لەم حاڵەتەدا تەواو لە شاعیری فارس (سهراب سپهری) دەچێت چۆن ئەویش تووڕەیی هەڵچوونەکانی لە پشت دەقەکانییەوە دەشاردەوە، دلاوەریش هەمان کار دەکات، یان دروستتر بڵێم خاڵی لێکچوونی ئەم دوو شاعیرە لەم خاڵەدایە.

دواجار ئەوەی گرنگە لێرەدا ئاماژەی بۆ بکرێت ئەوەیە ئەم شیعرەی دلاوەر ئەگەرچی هەست بەوە دەکرێت لە هەڵچوونەوە سەرچاوەی گرتبێت، بەڵام هەڵچوونێکی نالی و سالم ئاسایە. یان لەو هەڵچوونانەیە کە (شێرکۆ بێکەس و جەمال غەمبار) لە دەقەکانیاندا بۆ ئەنفال هەستی پێدەکرێت، واتە هەڵچوونێکی فۆرمەلەکراوە و شاعیر دەسەڵاتی ڕاوکردنی ئەو وێنانەدا هەبووە، کە لە (سەرا)دا بوون و ئەم هاتووە دووبارە فۆرمەلەی کردوونەتەوە.

بەگشتی من لام وایە شیعر و هەڵچوون دووانەیەکن دەکرێت بەریەک بکەون، دەکرێت شاعیر سوود لە هەڵچوونەکان ببینێت، بەڵام بەشیعرکردنی هەڵچوونەکان شاعیر دەکاتە شاعیرێکی نەمر و داهێنەر.

بەئێستاییکردنی شوێنی مێژوویی

یەکێک لەو خاڵانەی دەمەوێت لەسەری بوەستم بایەخدانی شاعیرە بە شوێن. ئەم بایەخدانە بەشێوەیەکە شوێن وەکو سەنتەرێک بۆ ڕووداوەکان دەردەکەوێت. سێ شوێن لەم شیعرەدا بەشێوەیەکی دیاردەردەکەون کە ئەوانیش «بانە، ڕۆما و

ئەزموونی شیعری (دلاوەر) ئەزموونێکی تایبەتمەندی شیعرییە، ئەزموونێکە بەردەوام هێمنە و کار لەسەر ئەو شتە بچووک و نەبینراوانە دەکات، کە ڕەنگە زۆرجار بۆ ئێمە گرنگ نەبن، بەڵام شاعیر دێت لە ڕێی دواندنی ئەو شتە نەبینراو و بچووکانەوە گرنگی و بایەخیان دەخاتەڕوو

دۆسیە

سەرا»ن. هەر سێ شوێنەکە وەکو سێ شوێنی مێژوویی بەدەر دەکەون، بەڵام شوێنی سێیەمیان کە (سەرا)یە وەکو شوێنێکی هۆگر دەردەکەوێت. لێرەدا نامەوێت لەسەر جۆرەکانی شوێن بدوێم، بەڵام بەشێوەیەکی کورت تیشک دەخەمە سەر ئەو دوو جۆرەی کە پێویستن بۆ ئەم باسە.

شوێنی مێژوویی لای (د.ئیبراهیم جنداری) ئەو شوێنانەیە، کە بۆنی سەدە و نەوەی رابردوویان لێدێت، بە ئاماژەکردن بە ریشەی قووڵی مێژوویی شوێن، یان ئەو شوێنانەی کە پەیوەندییان بە رەوتی کاتەوە هەیە، پەیوەندییان بە سەردەمی رابردووەوە هەیە. هەردوو شوێنی (بانە و رۆما) کە دوو شاری جیاوازن و یەکەمیشیان وەکو شوێنێکی هۆگریش دێتە بەرچاو بە لەبەرچاوگرتنی پەندە کوردییە و کوردبوونی شاعیر، بەڵام لە ئاستە گشتییەکەیدا مامەڵەیەکی مێژووی لەگەڵدا کراوە بەو پێیەی ئاماژەیە بۆ ئەو پەندەی لە پێشووتر خستمانەڕوو. بەڵام (رۆما) بەتەواوی مامەڵەی شوێنێکی مێژوویی لەگەڵدا کراوە. یان دروستترە بڵێم ئێمە لە تێکستەکەدا بەو شێوەیە دەیبینین.

هەرچی شوێنی هۆگریشە ئەو شوێنەیە کە تاک تیایدا بەشێکە لە کۆمەڵێکی مرۆیی و پەیوەندی هەیە پێیانەوە، هەستەکانی و پێویستییە رۆحییەکانی لەو شوێنەدا تێربووە و هزر و یادگاری و خەونەکانی تیا ئاوێتە بوون و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لەو ژینگانەدا سەریان هەڵداوە و گەشەیان کردووە.

رەنگە دیارترین پرسیار ئەوە بێت چۆن (سەرا) دەبێتە شوێنێکی هۆگر. ئەگەر ئێمە واز لەو پەیوەندییەی نێوان خودی شاعیر و سەرا بهێنین و تەنها لەدەقەکەوە سەیر بکەین دەبینین لەوێشدا بەشێوەیەکی بەرچاو سەرا دەبێتە شوێنێکی هۆگر.

(سەرا) لە زاکیرەی خەڵکی سلێمانیدا شوێنێکی رەمزییە بۆ زۆر شۆڕش و جوڵانەوەی سیاسی و فەرهەنگی و کولتووریی ئەم شارە. بۆیە (سەرا) لە زاکیرەی هەموو تاکێکی خەڵکی سلێمانیدا شوێنێکی هۆگرە. ئەمە لەلایەک، لەلایەکی ترەوە (سەرا) لەم شیعرەدا بووەتە شوێنێکی هۆگر و شاعیر چەندجارێک ئەمەی ناڕاستەوخۆ دووبارە کردۆتەوە:

لە سەرا بە کۆمەڵ رادەوەستین و وێنە دەگرین/ لەسەرا دەزانین چ عاشقین/ لە سەرا بە چاو تەماشای یەکدی دەکەین/ لە سەرا دەزانین چ بەچێژە راوەستان لەگەڵ خەڵک...

لە تەواوی ئەم دێڕانەدا هۆگربوونی شاعیر بەو شوێنەوە، کە سەرایە دەبینینەوە و هەربۆیە ٢٥ جار راستەوخۆ وشەی (سەرا)ی بەکارهێناوە، ئەمە بێجگە لەوەی ناڕاستەوخۆش ئاماژەی بۆ هەمان شوێن کردووە، وەکو (بەردەرکی ئازادی)، کە دیسان ئەمەش هێمایە بۆ (سەرا).

لەگەڵ ئەوەی (سەرا) شوێنێکی مێژوویی شاری سلێمانییە و چەندین رووداوی جۆراوجۆری تێدا تۆمارکراوە، بەڵام ئەوەی لەم شیعرەدا دەبینرێت مامەڵەیەکی ئێستاییانەیە. مامەڵەکردنی دلاوەر مامەڵەکردنێکی مێژوویی نییە لەگەڵ سەرادا، بەڵکو مامەڵەکردنێکی ئێستاییانەیە ئەوە ئێستای سەرایە هاتۆتە نێو شیعرەکەی دلاوەر، نەک ئەو سەرایەی کە شێخ مەحمود حکومەتەکەی تێدا جاڕداوە و لە ٦ ئەیلولی ١٩٣٠دا یەکەم خۆپیشاندانی خوێناویی تێدا کراوە، کە بەشێک لە مێژوونووسان وەک یەکەم جوڵانەوەی مەدەنیی ئەم پارچەیەی کوردستان ناوی

شاعیر زۆر بە وریاییەوە (سەرا)ی لە شوێنێکی مێژووییەوە کردووە بە شوێنێکی ئێستایی

دەبن. دلاوەر ئێستای سەرا دەدوێنێت و وێنەی ئێستا بەشیعر دەکات. بۆیە مامەڵەکردنی شاعیر لەگەڵ ئەو شوێنە مێژووییەی کە (سەرا)یە گۆڕیوە بۆ مامەڵەکردنێکی ئێستایی، هەر بۆیە من ئاماژەم بۆ ئەوە نەکرد کە (سەرا) وەکو شوێنێکی مێژوویی بناسێنم، چونکە (سەرا) ئامادەبوونێکی مێژوویی نییە لەم دەقەدا. دلاوەر نایەوێت ئامادەبوونێکی مێژوویشی هەبێت، بەڵکو ئەو (سەرا)ی ئێستای لا مەبەستە، نەک سەرای رابردوو. ئەو لەگەڵ (سەرا)ی ئێستادا دەژی، نەک رابردوو. هەر بۆیە تەواوی ئەو هەیمەنەی شوێنەی لەم دەقەدا دەبینرێت تەنها بۆ بەئێستاییکردنی شوێنێکی مێژووییە، چونکە ئەوە ئێستایە جوانی و نەمری بەم شوێنە دەداتەوە و ئەم شوێنە لە زاکیرەی، نەک تەنها خەڵکی سلێمانیدا، بەڵکو تەواوی کوردانی لە هەموو دنیا دەبێتە شوێنێکی هۆگر. ئەمەش ئەو خاڵەیە کە سەرا لەم دەقەدا بۆتە سەنتەری دەقەکە.

لەبری کۆتایی

من لێرەدا تەنها ئەوەندە دەرفەتی لەسەر وەستانم بۆ ئەم دەقە هەبوو، بێگومان ئەم شیعرە رەهەندی ترو دنیابینیی تریشی لەخۆگرتووە، کە دەکرێت قسەی لەسەر بکرێت و رەنگە ئەمەی لێرەدا خرایەڕوو تەنها خوێندنەوەیەکی سەرەتایی بێت بۆ ئەم تێکستە، بەڵام هەڵدەگرێت لە چەند لایەنێکی تریشەوە خوێندنەوە و شیکردنەوەی بۆ بکرێت. خاڵی دیاری ئەم دەقە کە منی بۆ لای خۆی راکێشا ئەو بە ئێستاییکردنەی شوێنی مێژوویی بوو، شاعیر زۆر بە وریاییەوە (سەرا)ی لە شوێنێکی مێژووییەوە کردووە بە شوێنێکی ئێستایی، کە ئەمە خاڵێکی گرنگ و جەوهەری دەقەکەیە و لام وایە هەر ئەم تایبەتمەندییە وەربگرێت دەقەکە دەکاتە دەقێکی نەمر و داهێنەرانە. بەو هیوایەی خوێندنەوەی لایەنەکانی تری ئەم دەقە پشتگوێ نەخرێت، چونکە رووداوەکانی ئەو دوو مانگەی خۆپیشاندانەکان چەندە گەورە بوون، ئەم شیعرەی دلاوەریش ئەوەندە جوانیی لەخۆگرتووە. واتە لە دەقەکەی دلاوەردا هەست بە گۆڕانێکی سیستماتیکی لە پێناسی (سەرا)دا دەبینین لە شوێنێکی مێژووییەوە بۆ شوێنێکی ئێستایی و دواجاریش وەکو شوێنێکی هۆگر لە دەقەکەدا دەمێنێتەوە.

سەرچاوەکان:

*دلاوەر قەرەداغی، رێگەکان ناچنەوە رۆما، رێگەکان هەر هەموو دێنەوە بەر سەرا، شیعر، رۆژنامەی هاوڵاتی، ژمارە (٧٢٠) رۆژی (٦/٤/٢٠١١).

*د.شکری عەزیز، تیۆری ئەدەب، وەرگێڕانی: پ.ی.د.سەردار حەمەد گەردی، چاپخانەی ماردین هەولێر (٢٠١٠).

*تانیا ئەسعەد محەمەد ساڵح، بینایی شوێن لە دوو نموونەی رۆمانی کوردیدا-لێکۆڵینەوە، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی (٢٠١١).